

zpráva z výzkumu

Děti, rodina a domácí násilí: výzkum klientely Acorusu

Monografie *Děti, rodina a domácí násilí: výzkum klientely Acorusu*, z. ú. [1] shrnuje poznatky z výzkumu, který probíhal v rámci projektu Tři pilíře bezpečí [2], jehož nositelem byla pražská organizace pomáhající osobám ohroženým domácím násilím Acorus, z. ú. [3] (www.acorus.cz). Cílem výzkumu, za nějž byl jako partner projektu zodpovědný Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i. (VÚPSV, v. v. i., www.vupsv.cz), bylo systematicky zmapovat klientelu pobytových služeb Acorusu a pomocí kvalitativních metod poskytnout podklady pro komplexní posouzení vlivu domácího násilí na psychosociální vývoj dětí a zprostředkovat vzhled do jejich prožívání a potřeb. Výsledná studie tak může být cenným zdrojem informací pro odborníky z různých profesních oblastí, kteří s těmito dětmi přicházejí do kontaktu (sociální pracovníci, psychologové, terapeuti, soudní znalci, soudci, učitelé atd.). Její elektronická verze je volně ke stažení na www.vupsv.cz.

Pomoc obětem domácího násilí v Acorusu

Acorus se věnuje obětem domácího násilí již od roku 1997. Jeho posláním je poskytovat osobám ohroženým domácím násilím komplexní odbornou pomoc směřující k překonání nepříznivé sociální situace a k začlenění do běžného života bez přítomnosti násilí. Do roku 2015 poskytoval tři registrované sociální služby, a to odborné sociální poradenství, krizovou pomoc a azylový dům. Až v 90 % případů domácího násilí jsou jeho svědky děti. Dítě, které se stalo svědkem násilí mezi rodiči, je nutné považovat za oběť domácího násilí, protože „pouhá“ přítomnost u domácího násilí má silný negativní dopad na utváření jeho osobnosti a další vývoj. V České republice ovšem neexistují dobře dostupné specializované služby, které by dětem pomohly vyrovnat se s důsledky domácího násilí. Proto v roce 2015 vzniklo v rámci projektu Tři pilíře bezpečí specializované pracoviště Locika – centrum pomoci dětem, které zažívají domácí násilí, ať v pozici přímých obětí, nebo svědků (www.centrumlocika.cz). Cílem celého projektu bylo vybudovat inovativní systém práce s celou rodinou ohroženou domácím násilím, který bude chránit zájem dítěte, poskytovat ohroženým dětem a jejich rodinám komplexní a citlivou pomoc a přispěje tak ke snížení výskytu domácího násilí.

Klientky Acorusu: kvantitativní analýza dat ze spisové dokumentace

Kvantitativní analýza zaměřená na klientelu Acorusu vychází z údajů zaznamenaných ve spisové dokumentaci jednotlivých klientek. Na základě informací o tom, jaké údaje jsou o klientkách Acorusu standardně zjišťovány a archivovány (např. na základě vstupního a výstupního dotazníku pro klientky), byl pro tento výzkum sestaven vlastní dotazník. Pověřený pracovník Acorusu jej vyplňoval dle informací ve spisové dokumentaci každé z klientek, která v období let 2002 až 2014 čerpala alespoň jednu z pobytových služeb (krizová pomoc, pobyt v azylovém domě). Velikost datového souboru byla omezena jednak počtem klientek, které dané služby využily, což bylo dáno zejména kapacitou daných služeb, a jednak úplností spisové dokumentace.

Klientky, které prošly krizovou pomocí či azylovým domem, byly nejčastěji ve věku 25 až 39 let, v průměru jim bylo 35 let. Oproti běžné populaci mezi nimi bylo méně vysokoškolaček. Z tohoto údaje však není možné usuzovat, že se domácí násilí vysokoškolaček netýká. Praxe naopak ukazuje, že výše vzdělání nehraje v míře incidence domácího násilí významnou roli. Nicméně vzdělanější ženy mající vyšší sociální status spojený s vyšším sociálním a ekonomickým kapitálem bývají méně často nuceny hledat náhradní ubytování v sociálních službách, a využívají spíše ambulantní služby odborného poradenství.

Z hlediska rodinného stavu byla polovina klientek vdaná a každá třetí byla svobodná. Potřeba vyhledat ubytovací službu byla posílena špatnou finanční situací – polovina klientek byla na mateřské nebo rodičovské dovolené, zaměstnanou nebo samostatně výdělečně činnou byla pouze každá čtvrtá z nich. V naprosté většině měly klientky alespoň jedno nezletilé dítě, nejčastěji jedno nebo dvě. Dětem, které přišly spolu s matkou na pobytovou službu, byly nejčastěji 3 roky, průměrný věk byl 6 let. Dle spisové dokumentace byly téměř všechny tyto děti přímými svědky domácího násilí, přibližně každé druhé dítě pak bylo samo terčem útoků násilné osoby (tj. otce nebo partnera matky).

Výzkum ukázal, že v rodinách klientek mělo domácí násilí velice komplexní a závažný charakter, neboť klientky zažívaly nejčastěji fyzické, psychické, sociální i ekonomické násilí. Pobytovou službu a odbornou pomoc většinou vyhledaly až v okamžiku, kdy bylo domácí násilí již téměř na denním pořádku. Jak konstatovali pracovníci Acorusu, brutalita útoků se v posledních letech zvyšuje, výzkum také ukázal, že se zvyšuje i jejich frekvence. Dle informací ve spisech vyhledala každá druhá klientka v souvislosti s napadením partnerem lékařskou pomoc, každá čtvrtá z nich pak byla dokonce hospitalizována.

Domácí násilí probíhá většinou v určitých cyklech, kdy po útoku přichází období klidu, „lábánek“. Ohrožené osoby proto zpravidla nevyhledávají odbornou pomoc ihned, ale až po nějakém čase, když se útoky či jiné projevy násilí opakují či vyhrcojí. Polovina klientek ve výzkumném souboru vyhledala odbornou pomoc do tří let od prvních projevů domácího násilí, jak však z logiky vyplývá, stejný podíl žen byl domácím násilím vystaven delší dobu. Posledním impulzem, který vede k tomu, že žena – oběť domácího násilí vyhledá odborné služby, bývá obzvlášť brutální útok, nebo podnět týkající se dětí. Klientka například vyhodnotí situaci už natolik nebezpečnou, že může

ohrožovat i je. Silným impulzem bývá i to, když děti začnou přebírat násilné vzorce agresora a být vůči ní agresivní nebo jeho chování považovat za normální.

Děti a domácí násilí: kvalitativní analýza dat z realizovaných šetření

Na děti jako svědky či přímo oběti domácího násilí se zaměřila druhá část výzkumu. Ta se opírala o hloubkové rozhovory a diskusní skupiny (focus groups) s pracovníky Acorusu, nicméně hlavním zdrojem informací byly hloubkové rozhovory s mladými lidmi, kteří jako děti byli svědky domácího násilí. Jejich cílem bylo zjistit, jak vypadá domácí násilí z pohledu dětí, co děti v takové situaci nejvíce potřebují od odborníků a svého okolí a jaké dopady má domácí násilí na jejich život. V určité paralele byly provedeny i rozhovory terapeutů s aktuálními dětskými klienty Centra Locika, kteří byli nebo stále ještě jsou svědky domácího násilí.

S účastí ve výzkumu formou hloubkových rozhovorů s mladými lidmi, kteří jako děti ve svých rodinách zažili domácí násilí, souhlasilo osm respondentů ve věku cca 15–30 let. Jednalo se o děti klientek služeb Acorusu. Polovina z respondentů byla svědkem domácího násilí pouze v útlém věku – když s nimi matka od otce odešla, bylo jim tři až pět let. Druhá polovina byla vystavena domácímu násilí do vyššího věku, tři respondenti do 11–15 let, jedna respondentka téměř až do dospělosti. Ve dvou rodinách se násilné chování otce objevilo poté, co začal zneužívat nelegální drogy. Ve většině ostatních rodin bylo přítomno nadužívání alkoholu otcem, které jeho chování ovlivňovalo. Ve více rodinách fungoval model, kdy matka chodila do zaměstnání, živila rodinu a otec se na jejím finančním zabezpečení nepodílel. Měl problém najít či udržet si práci, byl nezaměstnaný, případně se staral o malé děti v rodině, přičemž matkou vydělané peníze utrácel za alkohol, či drogy.

V azylovém domě Acorusu spolu s matkou pobývali čtyři z našich respondentů, z toho tři ve věku tří až pěti let. Acorus se u nich těší pověsti zařízení, které jejich matkám pomohlo, kde se zotavily a odrazily ode dna. Někteří zmiňovali, že přechodem do azylového domu i pro ně skončilo psychicky nejnáročnější období, poté se jejich život začal zlepšovat (podobně se vyjadřovali i ti, kteří byli z rodiny umístění do ústavní péče).

Určité psychické následky rodinné situace si životem nesou všichni respondenti i jejich sourozenci. V dětství a pubertě se většina respondentů potýkala s nedostatkem sebedůvěry, se svou uzavřeností, stydlivostí, nedůvěřivostí vůči lidem, straněním se vrstevníků a s tím souvisejícími potížemi ve školním kolektivu. Čtyři respondenti mají zkušenost i s jinou formou násilí vůči sobě – ve dvou případech šlo o šikanu spolužáky, dvě dívky se setkali s násilím ze strany partnera. Tři dívky zmínily sebevražedné myšlenky či pokusy ve své minulosti. Dvě dívky zažily období experimentování s tvrdými drogami, jedna nadužívání psychofarmak.

Na násilí mezi rodiči mají ti, kteří byli v době, kdy k němu docházelo, velmi malí, jen útržkovité vzpomínky – některé sami vytěsnili, neboť je nechtěli. O tom, co se doma dělo, tedy mají jen informace, které jim zprostředkovala matka. Na to, co nevědí, se neradi doptávají – stejně jako ti, kteří tehdy byli starší a vlastních vzpomínek tudíž mají více. Jednak si negativní události z tohoto období jen neradi připomínají a jednak se snaží matku chránit, nechť jí svými otázkami rozrušovat. U některých byla patrná i jistá ambivalence – sice by rádi znali skutečnost, ale současně se tomu brání.

V době, kdy probíhalo domácí násilí či po odchodu od násilného partnera, ve většině rodin našich respondentů matka neměla mezi příbuznými nikoho, o koho by se opřela. Pokud jde o děti, v okamžicích nejprudších konfliktů a násilí mezi rodiči mladší sourozenci zpravidla hledali oporu a bezpečí u svých starších sourozenců. Starší sourozenci, chránící mladší, a jedináčci v takových chvílích oporu neměli. Někteří respondenti se se svým trápením ohledně toho, co se doma děje, mohli svěřit nejbližším kamarádům. Ne všichni však tenkrát kamarády mít směli a ne všichni je mít uměli. Pokud o tom, co doma zažívají, vůbec měl nějaké povědomí někdo z učitelů, zpravidla šlo o jednoho či maximálně dva, s nimiž měli nějakým způsobem nadstandardní vztah. Ani dnes o tom, za jakých podmínek vyrůstali a dospívali, naši respondenti běžně nemluví. V jejich okolí o tom má povědomí jen doslova pár nejbližších přátel, k nimž mají nejvyšší důvěru. Mezi důvody patří stud, pocity trapnosti za to, co se doma dělo, a vlastní zranitelnost. Ti, kteří vyrůstali v atmosféře násilí v rodině do školního a vyššího věku, si dlouho neuvědomovali, že to, co se doma děje, není v pořádku. Uvědomění si nepatřičnosti urychlovala přítomnost fyzického násilí vůči matce, sourozencům či respondentovi samotnému. Nicméně věk, v němž toto uvědomění nastalo, se různí (u někoho okolo osmého roku, u někoho teprve téměř v dospělosti). Roli patrně hraje mj. to, do jaké míry má dítě kontakt s vrstevníky, a tudíž i možnost srovnání. Strategie, jak násilí v rodině přežít a přečkat, které si osvojili, většinou zahrnovaly únikové mechanismy: snažit se uniknout – vypnout – nevnímat – neposlouchat a nevidět, co se děje – necítit (tzn. odejít pryč, pobývat co nejméně doma, a když to není možné, pustit si hudbu, sledovat filmy, unikat do svého vlastního světa a snění, odpojit se od nepříjemných emocí a jejich prožívání, co nejméně cítit a rozrušovat se, co nejvíce ignorovat). Některým pomáhalo svěřovat se sourozenci, nejlepšímu kamarádovi, někteří naopak měli potřebu svá trápení zásadně s nikým nesdílet a spoléhat se výhradně na sebe.

Výpovědi respondentů potvrzují negativní dopady domácího násilí na vztahy v rodině – nejen na vztahy mezi rodiči, ale mezi rodiči a dětmi a mezi sourozenci navzájem. Nesouhlas s chováním otce, nejen ve smyslu násilného jednání vůči členům rodiny, ale také s jeho projevy nezodpovědnosti a zejména pocitovaným nezájmem o ně samotné (např. i nehrazení výživného), zazníval téměř ve všech v rozhovorech. Selhání otců jsou pro jejich děti palčivá, nepochopitelná. Většina respondentů s nimi dnes není v kontaktu. Nezájem či odmítání otce však neznamená skutečnou lhostejnost vůči němu nebo snad vyrovnanost s minulostí a současným stavem věcí ve vzájemných vztazích. Téma otce je u všech spojeno se silnými emocemi. Ve výpovědích většiny respondentů – tedy i těch, kteří

dnes kontakt s otcem odmítají a vyjadřují nezáměr o něj – je totiž stále patrna či skryta určitá nenaplnitelná touha po jeho zájmu, pozornosti (tj. potvrzení, že jeho dítě je pro něj důležité, přijímá jej, jaké je, váží si ho a má ho rád) a zejména po jeho sebereflexi (uvědomění si a uznání chyb, kterých se dopustil) a změně (jeho problémového životního stylu a chování). Nechtít být s otcem v kontaktu jim za dané situace (otec jim nevěnuje zájem, cit a respekt, jak by potřebovali, nemá náhled na své minulé chování a nečiní žádné změny ve svém problémovém životním stylu) v životě přináší více klidu, než kdyby o něj usilovali nebo s otcem v kontaktu byli.

Každá náročná zkušenost člověku něco bere, ale i dává, něco jej pro život učí. Někteří respondenti uváděli, že jejich rodinná situace je připravila o dětství. Mnozí přinejmenším po určité období neměli možnost být bezstarostným dítětem, které vyrůstá v klidném, bezpečném zázemí, cítí oporu rodičů, může prožívat zážitky, které k dětství patří, rozvíjet své zájmy a realizovat se (např. možnost sportovat a vyhrávat). Byli postaršeni v malé dospělosti, přejímali zodpovědnosti, které k danému věku nenáleží, často byli povýšeni do partnerství s matkou, či se jejich role obracely, to když jí poskytovali podporu a ochranu. Kdyby neprožívali tak odlišné dětství, jejich život by byl jednodušší, nemuseli by stále tak bojovat s dopady, které na ně rodinná situace měla a má. Zmiňovali nejistotu, nervozitu v kontaktu a v komunikaci s lidmi a potíže ve vztazích. Více či méně jim je komplikuje stydlivost, uzavřenost, nedůvěra, snížené sebevědomí a sebeúcta, emotivnost, absence zdravých vzorů v rodině a u některých problémy s řečí („než bych koktal, radši mlčím“). Často se v jejich výpovědích objevovalo, že jim dodnes silně vadí křik, vyvádění je z rovnováhy. Všichni si nesou nějaké traumatické zážitky a vzpomínky. Větší spokojenost se sebou a nynějším životem vyjadřovali ti, kterým se už něco pro ně zásadního podařilo překonat nebo dosáhnout, učinili pokrok v komunikaci a kontaktu s lidmi, více se otevřeli, mají okolo sebe několik lidí, s nimiž se cítí dobře a o které se aspoň trochu mohou opřít. Jejich život se určitým způsobem stabilizoval, mají jisté povědomí o vlastní síle, hranicích, jejich sebevědomí a sebeúcta o něco povyroستly. Dodává jim to naději, která koexistuje s jejich pochybnostmi, hlubokými strachy a úzkostmi. Časté jsou obavy z partnerského života a z vlastních selhání v rodičovské roli – mají strach, aby neopakovali chyby rodičů, postrádají pozitivní vzory. Když respondenti měli uvést dovednosti, které díky tomu, co prožili, získali, nejčastěji zaznívaly životaschopnost, odolnost, bojovnost, smysl pro zodpovědnost, praktické dovednosti (jako např. postarat se o domácnost, o děti, postavit se k práci), samostatnost, vědomí toho, na čem v životě skutečně záleží, vnímavost, citlivost a schopnost empatie – možnost čerpat ze svých zážitků a zužitkovat je tak, že mohou porozumět a pomoci druhým. Od jedné z respondentek zaznělo, že na základě svých zkušeností dospěla k tomu, že jediný způsob, jak se člověk může vyrovnat s těžkostmi v životě, je vyrůst na nich. Jinak ho zlomí. Pokud je přijme jako dar a najde v nich pro sebe „to dobré“, stane se silnějším a dá tomu hroznému, co ho potkalo, smysl.

Výzkum potvrdil potřebu dostupnosti adekvátní terapeutické péče o děti se zkušeností svědectví domácího násilí se zaměřením na posílení sebeúcty, vnitřních zdrojů a stability, ventilaci emocí, zpracování traumatu, obnovu pocitu bezpečí a seberegulace, porozumění rodinné situaci, zorientování se ve vlastních emocích a pocitech zatížených ambivalencí, odvinění (dítěte), uvědomování si svých potřeb a posilování schopností je adekvátně (bez násilí a manipulace) vyjadřovat a naplňovat, posilování důvěry ve vztazích, posílení a ozdravení vztahu s matkou a navázání bezpečného kontaktu s otcem tam, kde je to možné, a tam, kde to možné není, na zpracování témat s ním spojených atd. Ve světle poznatků z rozhovorů se jeví jako opodstatněný důraz Lociky na práci s celým rodinným systémem a pokud možno s oběma rodiči dítěte, se zaměřením na zajištění bezpečí a stabilizace rodinné situace pro dítě, rozvoj rodičovských kompetencí obou rodičů a zdravých vztahů v rodině, a na práci s otci na nápravě škod způsobených domácím násilím (např. v rámci restorativních programů). Potřebnost dostupnosti včasné terapeutické péče o děti se zkušeností s domácím násilím v rodině podporuje i fakt, že přestože všichni respondenti hovořili o problémech, které pociťují jako dopady toho, čemu byli jako děti vystaveni, a trápí je obavy z opakování vzorců chování rodičů, podporu terapeuta by dnes většina z nich nevyhledala (kromě tří respondentek, které už v takové péči byly nebo jsou). Dle jejich slov jim v tom brání jejich uzavřenost, nechůť o tom, co se dělo, s někým mluvit a připomínat si to, či hrdost, která jim nedovolí říci si o pomoc.

Rady obsažené ve výpovědích jednotlivých respondentů k tomu, co děti, které mají zkušenost s domácím násilím, potřebují od odborníků, kteří jim chtějí pomoci, jsme shrnuli do těchto doporučení:

1. Buďte na nás milí...
2. Přijímejte nás takové, jaké jsme, a mějte nás rádi...
3. Buďte v kontaktu s námi lidšší a autentičtí...
4. Dejte nám najevo, že to, co říkáme, chcete slyšet...
5. Dejte nám bezpečí a jistotu, že s Vámi můžeme mluvit o tom, o čem s nikým jiným mluvit nemůžeme, a že se Vám můžeme ozvat, kdykoliv to budeme potřebovat...
6. Dopřejte nám čas – po tom, co se stalo, máme problém lidem věřit a dovolit, aby se k nám někdo přiblížil. Může nám dlouho trvat, než to dovolíme Vám. A může se stát, že Vám důvěřovat nezačneme a nikdy se Vám neotevřeme...
7. Zacházejte s tím, co se od nás dozvíte, citlivě. Někdy se Vám nechceme svěřit, protože se bojíme, kdo všechno by se to od Vás mohl dozvědět a jaké by to mělo následky pro nás a naši rodinu...
8. I když se Vám nelíbí, co (nám) naši rodiče dělají, chovejte se k nim zdvořile a s respektem – nemůžeme Vám důvěřovat, když vidíme, že na nás jste milí a s nimi zacházíte s despektem...
9. Mějte na vědomí, jak důležité pro nás je, abychom věděly, co přesně se doma děje nebo stalo, a nemusely jsme si vytvářet domněnky, které mohou vést k hlubokým nedorozuměním...
10. Tím, co jsme doma zažily, jsme byly postaršeny, jednejte a mluve s námi podle toho...

11. Dodávejte nám sebevědomí, protože to naše je každý den srážené...
12. Nenálepkujte nás diagnózami, nepodporujte ještě více náš vlastní pocit, že jsme jiné, horší než ostatní...
13. Nenasazujte nám předčasně nebo zbytečně psychofarmaka... Je těžké na sobě pracovat, když se kvůli jejich vedlejším účinkům se sebou nedokážeme spojit. A je těžké si jich nebrat víc a víc, když nevíme kudy kam..., a propadat se tak hlouběji a hlouběji někam, odkud už třeba ani není cesty ven...
14. Pomozte nám naši situaci ustát, třeba s námi i vymyslete nějaký konkrétní plán... jen se vypovídat leckdy prostě nestačí...
15. Snažte se odvrátit naši pozornost od problémů doma, aby nás úplně nepohltily a nepřestaly jsme žít svůj život... Hleďte s námi, co nás baví, v čem můžeme být dobří, a podporujte nás, abychom se v tom rozvíjely...
16. Dávejte nám hranice i svobodu...
17. Nekřičte na nás – křik nesnášíme, vyvádí nás z míry a vzbuzuje v nás nepříjemné vzpomínky...
18. Nelitujte nás, nadměrný soucit je nám nepříjemný, cítíme se pak ještě hůř... Nedělejte z nás oběti...
19. Učte nás zacházet se svými životy a samostatnosti...
20. Zprostředkujte nám příběhy a vzory těch, kteří prošli podobnou zkušeností jako my, a umožněte nám s nimi kontakt... v pubertě si od nich necháme spíše pomoci než od Vás...
21. Rodičům, kteří jsou pohlaceni vzájemnými konflikty, důrazně vysvětlete, že jestli budou pokračovat v tom, jak se chovají, tak nás zničí...
22. Máme v sobě spoustu strachů i z vlastních selhání. Někdy od Vás potřebujeme slyšet povzbuzení: „Vím, že teď je to zlé, ale neboj, bude to dobré. Jenom se nesmíš vzdát. Prostě vydrž a boj.“

Jana Barvíková, Jana Paloncyová,
Výzkumný ústav práce a sociálních věcí

---

[1] Barvíková, J., Paloncyová, J. *Děti, rodina a domácí násilí: výzkum klientely Acorusu*, z. ú. Praha : VÚPSV, v. v. i. 2016.

[2] Projekt podpořila Nadace Open Society Fund Praha z programu Dejme (že)nám šanci, který je financován z Norských fondů.

[3] Dále jen Acorus.